

DE HERSCHEPPINGSWAAN

DOOR

E. D. BAUMANN.

In een Duitsch „vliegend blaadje” uit het jaar 1673 werd verhaald de „waarachtige geschiedenis” van de herschepping van een mensch in een hond. De misdadige inhaligheid en ongerechtigheid van een onbarmhartigen edelman, zoo werd medegedeeld, hadden den toorn des Heeren gewekt, en de wrekende God bezocht zijn kudde met een vreeselijke ramp: op een morgen vond men de beesten geworgd. Toen de „godslasterlijke” mensch dit vernam, ging hij schuimbekken en tandenknersen van woede. En hij schoot een pistool af tegen den hemel en sprak: „Vreet nu zelf maar op wat ge hebt geworgd! Wanneer ge niet wilt dat ik het eet, vreet het dan zelf!” En daarop vielen ettelijke bloeddruppelen, gelijk roode tranen, van den hemel, en de godslasteraar veranderde plots in een zwarten hond, die, huilend, aanviel op de krenge en ze als een beest verslond ¹⁾.

Het geloof, dat een mensch door een toornenden god, of ook wel door den duivel of door een heks, in een dier kon worden herschapen, was in de dagen, toen dit vliegend blaadje verscheen, in West-Europa reeds aan het tanen ²⁾. „De menschelijke ziele en kan geen ghedaente geven aen het lichaem van een beest, noch de ziele van een (dier) aen het lichaem van een mensch: dewijl elcke gedaente vereyscht een bepaelde en bysonderlijcken toeghe-eygende stoffe”, verklaarde in 1642 de Dordtsche geneesheer Johan van Beverwijck in zijn „Schat der Ongesontheyt”. Evenwel kwam ons verhaal van de „Muscovischen Grentzen”! En daar gelooven de menschen ook nu nog in zulke wonderbaarlijke gedaenteverwisselingen, gelijk ook in tal van andere streken onzer aarde het geloof in de therianthropie nog bestaat.

Met name hooren we, dat volgens de volken in Zuid-Oost-Azië sommige lieden met lichaem en ziele tijdelijk kunnen worden tot een verscheurend dier. Ofwel komt alleen de geest van een beest over hen; of ten slotte, vaart hun eigen geest in een dier, terwijl hun lijf zielloos

¹⁾ Eberhard Buchner, *Medien, Hexen und Geisterseher*, kulturhist. Dokumente, S. 18/9.

²⁾ R. Fruin, *Verspr. Geschr.*, dl. X blz. 25; H. T. Buckle, *Hist. of Civil. in England*, vol. I p. 366.

schijnt terneer te liggen. Zoo zijn de Khonds van Orissa in Britsch-Indië er van overtuigd, dat bepaalde personen met goddelijke hulp kunnen veranderen in tijgers en aldus hun vijanden om het leven brengen. Coleman verhaalde in „Hindu-Mythology” (p. 321) van de Garrows uit Bengalen, dat er onder hen een waanzin voorkwam, waarbij de lijders zich in tijgers herschapen waanden. Dezen dan gingen loopen op handen en voeten en schuwden de gemeenschap der menschen. Zulk een aanval van geestesverbijstering duurde één of twee weken. En wellicht werd deze krankte wel veroorzaakt door een gif, dat in de huid van het voorhoofd werd gewreven.

De therianthropie komt mede veelvuldig voor onder de inlanders uit onzen Archipel. Zoo zijn de Javanen van meening, dat bij enkele menschen de ziel gedurende den slaap het lichaam verlaat en overgaat in dat van een tijger. Somwijlen overkomt hun dat buiten hun wil en bewustzijn om, maar in andere gevallen bewerken zij het welbewust door tooverformules. Volgens de Balineezen zwerven de diermenschen rond bij plaatsen, waar lijken voor verbranding worden bewaard. Er zijn er ook, die worden herschapen in een groote vuurvlieg, welke op Bali veel voorkomt³⁾. Op Lombok gelooft „men” algemeen, dat bepaalde personen zich in krokodillen kunnen veranderen en alzoo hun vijanden verslinden. Swangi heeten op Timor lieden, die er van worden verdacht, dat zij zich in een beest, b.v. een kat of een hond, vermogen om te tooveren. Deze geaardheid zou volgens de Olo Ngadjoe erfelijk wezen, zoodat slechts enkele families daarmee behept zijn. Maar de kwaal is ook wel besmettelijk, zoodat men, b.v. door van hetzelfde bord als de lijder te eten, haar zou kunnen opdoen. De Toradja's van Midden-Celebes zeggen, dat soms, wanneer een wild dier wordt verwond, later blijkt, dat een wolfs mensch die wond heeft bekomen, wat natuurlijk een sterk bewijs van de waarheid van dit geloof wordt geacht⁴⁾. Kleiweg de Zwaan deelt nog mede, dat, wanneer vermoed wordt, dat iemand het slachtoffer van zulk een daemonisch wezen is geweest, ter ontmaskering van den weerwolf de lijk-kist wordt ingewreven met het sap van de steenvruchten van den suikerpalm en van de vruchten van den kamandeboom. Dit sap verwekt een ondragelijken jeuk. Indien nu iemand op den dag der begrafenis veel last blijkt te hebben van jeuk, dan zou hij zich daardoor verraden als de weerwolf, die in den verlopen nacht de lijk-kist had geopend.

Voor de Chineezen is het daemonische „doodendier” bij uitstek de, in holen levende, vos. Als vossen komen de gestorvenen uit hun graven om geleden onrecht te wreken en den schuldigen mensch te slaan met lichamelijk en geestelijk lijden. Indien zulk een vos-daemon in den mensch vaart, zoo heet het verder, gaat de persoonlijkheid

³⁾ Vgl. ook J. P. Kleiweg de Zwaan, Denkbeelden der inlanders in onzen Ind. Arch. omtrent het ontstaan van ziekten, blz. 5.

⁴⁾ Wilken bij Kruijt, Het animisme, blz. 109/16.

gansch en al verloren en de lijder vertoont alle eigenaardigheden van dit beest ⁵⁾).

De Oude bewoners van Zuid-Amerika, van Mexico en Noord-Amerika kenden eveneens den herscheppingswaan. Lafitau gaf een verhaal der Roodhuiden, waarin toovenaars in vogelgedaante door de wonderpijlen van een ouden medicijnman werden gewond. Later vond men toen de pijlen in het lijf der magiërs ⁶⁾). Ook de toovenaars in Honduras, Guatemala, Paraguay, en die der Maya's uit Midden-Amerika waren berucht om dergelijke kunsten.

Voor al in Afrika worden vele verhalen over gedaanteverwisseling verteld. Zoo zeggen de Namaqua's, dat de vrouwen der Bosjesmannen zich in leeuwinnen, hyena's en andere roofdieren kunnen metamorphoseeren. Bij de stammen, die wonen in de Mossi-Gurunsi-streek, heet het, dat sommigen de kunst verstaan om zich in hyena's te veranderen en, aldus vermomd, een ieder, tegen wien zij een grief hebben, aanvallen en dooden ⁷⁾). De verachte klasse der „bhuta's" in Abessinië wordt gevreesd om hun gave van het „booze oog" en hun therianthropische neigingen. In „The life of Nathaniel Pearce" komt een verhaal voor van een zekeren Coffin, die als bediende had een jongen „bhuta". Eens verzocht deze jongen zijn meester om verlof, wat hem werd toegestaan. Maar nauwelijks had Coffin het hoofd gewend, of hij hoorde het gegil van zijn andere knechten. En zich omkeerend, zag hij hen wijzen in de richting, waarin de „bhuta" was weggegaan: In plaats van een mensch liep daar toen een groote hyena! Coffin beweerde, dat hij ook vaak in de ooren der hyena's uit die streken den eigenaardigen ring had opgemerkt, welke de „bhuta's" plachten te dragen ⁸⁾!

In een ander Abessinisch verhaal werd gezegd, dat de diermensch niet van gestalte veranderde, maar alleen bezeten werd door een dierlijken geest. Zulk een persoon begon dan te huilen, te brommen en, eindelijk, de geluiden te maken van een hyena. Hij ging loopen op handen en voeten en werd zóó wild, dat men hem niet meer in bedwang kon houden. Slechts een geestenbanner, die den boozen daemon vermocht uit te bannen, kon den lijder nog verlossen.

Dat ook de Oude beschavingsvolken rondom de Middellandsche Zee in deze dingen hebben geloofd, blijkt uit hun literatuur. In de Egyptische overlevering hooren we wel is waar slechts zelden van gedaanteverwisseling bij het leven. Maar de mededeelingen in het „Boek der Dooden" aangaande tooverformules, welke de gestorvenen in staat stelden zich in vogels, slangen, krokodillen te herscheppen ⁹⁾,

⁵⁾ Otto Stoll, Suggestion und Hypnotismus in der Völkerpsychologie. S. 44/7.

⁶⁾ Andrew Lang, Godsdienst, cultus en mythologie, dl. I blz. 102.

⁷⁾ Tauxier bij J. G. Frazer, The Worship of Nature, vol. I p. 400.

⁸⁾ E. B. Tylor, Primitive Culture, vol I p. 310/1.

⁹⁾ E. A. Wallis Budge, Egyptian Magic, p. 230/3.

alsmede de mythe over den vampier¹⁰⁾, een aan den weerwolf naverwante verschijning, wettigen de veronderstelling, dat de Oude bewoners van het Nijldal ook in de metamorphose hebben geloofd. In „Het verhaal van de twee broeders” uit den „Papyrus d’Orbiney” veranderde de jongste broeder zich in „een grooten stier, schoon en veelkleurig”. Uit een tweetal bezweringsspreuken in den demotischen papyrus van Leiden zien we, dat naar de meening der Oude Egyptenaren een door een „dollen” hond gebetene bezeten was door een hondsgeest en daarom alleen door een magische kuur kon worden genezen. En uit de latere klassieke literatuur blijkt dan, dat zulk een zoogenaamde hondsdolle al die verschijnselen vertoonde, welke we van den therianthropos kennen, d.w.z. dat hij blafte en huilde, op handen en voeten zich bewoog, kortom zich gedroeg als een hond¹¹⁾.

Van den hoogmoedigen Nebucadnezar verhaalde de Bijbelsche legende¹²⁾ in het Boek Daniël (c. IV v. 33), dat hij werd verstooten uit de menschen en gras at als de ossen, dat hij, bevochtigd door den hemeldauw, vederen kreeg als de arenden en klauwen als de vogelen. Hier vinden we één dier monstreuze gestalten uit de mythologie van het Twee-stroomenland beschreven, welke we kennen uit de nieuwere vondsten¹³⁾. En wellicht mogen we dus besluiten, dat zoowel Mesopotamië als Israël de herschepping van menschen in dieren hebben gekend.

De Helleensche mythologie is rijk aan verhalen aangaande gedaanteverwisseling. Ook hier zouden bepaalde streken meer „diermensen” hebben bezeten dan andere. Zoo heerschte in het, door wolven geplaaide, Arkadië de lykanthropie endemisch. En oudere schrijvers hebben zelfs beweerd, dat het geheele geloof in weerwolven uit Arkadië afkomstig was geweest¹⁴⁾. Echter was de lykanthropie slechts één uit velen en andere Grieksche landschappen hadden dergelijke inheemsche geestelijke volksziekten. Argos b.v. kende een herscheppingswaan, welke optrad bij meisjes in den tijd der geslachtsrijpheid en waarbij de lijderezen zich inbeeldden, dat zij in koeien herschappen waren. Daarnaast kwam de therianthropie overal sporadisch voor. Korinna uit Tanagra bewaarde voor ons de volksvertelling aangaande de dochters van Minyas, welke, door Dionysos tot waanzin gebracht, droomden, dat zij een vleermuis, een uil, een oehoe waren geworden. En een ieder kent, ten slotte, de passage in de Odyssee over de, door Kirké betooverde, makkers van den Homerischen held.

¹⁰⁾ Lewis Spence, Mythen en legenden van Egypte, blz. 291.

¹¹⁾ F. Lexa, La magie dans l’Egypte antique, tom. II (les textes magiques) p. 191, 146; Philostratos, The life of Apollonios of Tyana, ed. F. C. Conybeare, lib. VI c. 43.

¹²⁾ Fr. Delitzsch, Zweiter Vortrag über Babel und Bibel, S. 15.

¹³⁾ Fr. Delitzsch, Erster Vortrag über Babel und Bibel, S. 42/3.

¹⁴⁾ F. G. Welcker, Kleine Schriften, Bd. III S. 175.

In het achtste herdersgedicht van Vergilius lezen we: Dikwijls zag ik, dat Moeris door het gebruik van Pontische kruiden werd tot een wolvin en zich verborg in de bosschen. Petronius Arbitr beschreef in het „Gastmaal van Trimalchio”, hoe een wilde krijger gedurende een maanlichten nacht op een begraafplaats achter een grafsteen de kleeren uittrok, een kring daarom trok en plots veranderde in een wolf en huilende het bosch invluchtte. Dienzelfden nacht drong een wolf in de schaapskooi van een boer in die buurt en werd bij zijn aanval op de schapen door een slaaf aan den hals verwond. Den volgenden morgen bleek de soldaat met een verwonden hals te bed te liggen.

Een merkwaardige mededeeling aangaande een hondsmensch staat in de „levensbeschrijving” van den wonderdoener Apollonios uit Tyana. (lib. IV c. 10). Daar werd verhaald, hoe tijdens een volksziekte te Ephesos een, er op het eerste gezicht onschuldig uitzierende, bedelaar, die echter door zijn „vurigen blik” zijn daemonische natuur verried, op bevel van Apollonios door het volk op zóó degelijke wijze werd gesteengd, dat hij onder de steenen bedolven werd. Toen een poosje later de steenen werden verwijderd, vond men in plaats van den bedelaar een dooden hond, met schuim op den bek, en zoo groot als een leeuw.

We weten, dat de levensbeschrijving van Apollonios niet meer is dan een, waarschijnlijk in opdracht van keizerin Julia Domna (†217) vervaardigde, roman; en ook deze anekdote was dus een voortbrengsel der verbeelding. Maar dergelijke wonderen zouden toch niet door zijn verheerlijker zijn aangevoerd als bewijzen van de heel bijzondere wonderkracht, van de goddelijkheid als het ware, van den Heidschen „Heiland”, wanneer de menschen van dien tijd niet in de mogelijkheid van deze dingen hadden geloofd. En uit de geschriften van den spotter Lucianos blijkt, dat de „geloovigen” niet alleen werden gevonden onder de eenvoudigen van geest, maar ook het meerendeel der ontwikkelden hieraan niet twijfelden ¹⁵⁾.

Rusland, met zijn door wolven geplaagde streken, kende natuurlijk de lykanthropie sinds oude tijden. Hèrodotos verhaalde in de „Historiae” (lib. IV c. 17, 105) van de, in het hooge Noorden van Skythië, in het bronnengebied van den Tyras (Dnjestr) en van den Hypanis (Boeg) levende, Neuroi: Eénmaal in het jaar, zeide hij, werd elk der Neuroi enkele dagen een wolf. En sindsdien werd door schrijvers uit alle tijden bericht van het voorkomen in de Russische streken van menschen, die zich inbeeldden wolven te wezen en zich gedroegen als die gevreesde beesten ¹⁶⁾.

¹⁵⁾ L. Friedlaender, Sittengesch. Roms, Bd. III S. 129, 157; J. J. Hartman, Honderd jaar geestelijk leven in den Romeinschen keizertijd, blz. 113/35.

¹⁶⁾ Rhanaeus bij W. H. Roscher, Das von der Kynanthropie handelnde Fragment des Marcellus von Side, S. 21/2; Welcker, l.c. Bd. III S. 176/8; Tylor, l.c. vol. I p. 313.

Ook de sagen der Oude Skandinaviërs en der Oude Germanen spraken van gedaanteverwisseling en van diermenschen. Een schrijver uit de 17e eeuw deelde mede, dat volgens de Lappen, tooverheksen in de gedaante van zwanen, kraaien, valken, ganzen orkanen verwekten. (Andrew Lang). Het waren dan ook allereerst de heksen, welke in de Middeleeuwen er van werden verdacht, dat zij zich, met name in den geestennacht van St. Jan, in wolven of katten metamorphoseerden. Vandaar dat tal van deze dieren, vooral van de gemakkelijker te vangen katten, bij de Midzomerfeesten in de vreugdevuren werden verbrand om aldus de kwade heksen te vernietigen¹⁷⁾. Van de heksen geloofde „men” ook, dat zij door den toover van „het booze oog” de „wolfskoorts” konden verwekken. Daarbij trokken de lijdens in hun delirium de kleeren uit, vluchtten het bosch in en werden wolven. (Wickwar). Mede de artszen der Middeleeuwen en van nog lateren tijd, tot in de achttiende eeuw, noemden de lykanthropie als één der ziekten van den geest¹⁸⁾. De ziekte zou soms epidemisch optreden, en zoo moet van 1598 tot 1600 in de Zwitsersche Jura zulk een volksziekte hebben geheerscht¹⁹⁾. Ook schijnen de bijgeloovige nonnetjes nog al eens door den duivel en zijn magische kunsten te zijn geplaagd. Regnard berichtte b.v. in zijn „Maladies épidémiques de l'esprit” van een beheksing der zusters van een klooster bij Cambrai, die zich hadden ingebeeld, dat zij door den aartsvijand in dieren waren veranderd; en zij gingen miauwen en blaffen, klommen in boomen enz.

Het geloof blijkt mede in het heden in ons werelddeel nog niet gansch en al te zijn verdwenen. Met name worden Bretagne Limousin, Auvergne, alsook Servië, Wallachijë en Wit-Rusland genoemd als streken, waar de eenvoudigen van geest in weerwolven gelooven. En samengegroeide wenkbrauwen²⁰⁾, twee kruintjes op het hoofd, rudimenten van een „wolfsstaart” aan den rug zouden volgens het volksgeloof de „weerwolfnatuur” openbaren²¹⁾.

Bepaalde lichamelijke afwijkingen, „degeneratieverschijnselen”, mochten derhalve wijzen op een nauwe betrekking tot de dierenwereld. Het monstrueuze trof de volksverbeelding en een weinig nauwlettende waarneming liet gelijkenis zien, waar deze in werkelijkheid niet bestond. Nog in het heden maken de hoofdjes der anencephali, van de misgeboorten zonder hersenen, op het volk den indruk van „kattenkoppen”²²⁾. En dergelijke waarnemingen mogen den natuurvolken een

¹⁷⁾ J. G. Frazer, *The Golden Bough*, p. 657.

¹⁸⁾ Zie o.a. de geschriften van Agilon (midden van de dertiende eeuw), Paré, Wiër, Van Foreest (*Obs. med. lib. X obs. 25*), Van Beverwijck en Boerhaave (*Aph. § 1120*).

¹⁹⁾ M. Friedmann, *Ueber Wahnideen im Völkerleben*, S. 292.

²⁰⁾ thus resembling a butterfly, the familiar type of the soul, ready to fly off and enter some other body (Tylor).

²¹⁾ R. Andree, *Ethnogr. Parallelen und Vergleiche*, S. 63.

²²⁾ Vgl. ook het artikel G. J. Boekenoogen in het tijdschr. *Volkskunde*, 1904.

bevestiging hebben geschenen van hun geloof aan de mogelijkheid der baring van dieren door menschen. Wijl echter zulke monstertjes niet levensvatbaar zijn, kunnen zij voor het geloof in den diermensch niet van veel beteekenis geweest zijn. Van grooter belang hebben dan ook diegenen, die hebben gezocht naar een redelijke verklaring van dit volksgeloof, geacht die waarnemingen van menschen met dierlijke kenmerken, welke vooral in de oudere literatuur nog al eens opdoken. Zoo hebben Cornelis Stalpart van der Wiel en Steven Blankaart, twee artsen uit de zeventiende eeuw, een waarneming medegedeeld van een kind, dat op de gewone jaarmarkt van 1683 in Den Haag werd vertoond en welks gansche lijf bekleed was met een „robbevel”. Stalpart berichtte ook, dat het „seer genegen was tot 't eeten van visch” en „een visagtigen reuk van sig gaf”²³). Anderen hebben verteld van menschen met zoo'n sterke beharing van het geheele lichaam, dat zij voor „hondsmenschen” werden gehouden. Een min of meer ontwikkelde staart is eveneens niet zelden gezien. En al deze dingen mogen velen een bewijs hebben geleken van de mogelijke „verdielijking” van den mensch. Dat zij echter tot het ontstaan van dit volksgeloof zouden hebben geleid, gelijk o.a. Geyl meende²⁴), is, naar we zullen zien, niet juist.

De Helleensche sage noemde als den eersten wolfs mensch den Arkadischen koning Lykaon. Wijl hij aan Zeus, toen de god hem in menschengedaante bezocht, om de alwetendheid van den gast op de proef te stellen, menschenvleesch had voorgezet, trof de wrekende bliksem zijn paleis. En in zijn angst vluchtte de ongere tyran het stille veld in, waar hij werd tot een wolf.

Als oorzaak van de „verdielijking” leeren we hier derhalve kennen: den toorn van een god²⁵). Evenwel blijkt uit hetzelfde boek, waarin deze sage van Lykaon staat, uit de „Metamorphoses” van Ovidius, dat het niet altijd de toorn, maar ook wel de gunst der goden was, waardoor de nieuwe gedaante over den mensch kwam. Zoo werden Philemon en Baucis om hun vrome gastvrijheid bij den dood veranderd in een eik en een linde. (lib. VIII v. 610/714). De geliefde Io metamorphoseerde de minzieke „vader van goden en menschen” in „een koe van glinsterende blankheid”, om haar aldus te redden voor de wraak der jaloersche gade (lib. I v. 611). En Peneüs

²³) Zie mijn opstel over Stalpart in Ned. Tijdschr., v. Gen., 1921. Antony van Leeuwenhoek, die het kind nauwkeuriger bekeek, kon niets bemerken van vischschubben, maar hield het voor dikke eelt. Het schepsel leed wel aan een huid-aandoening (ichthyosis).

²⁴) A. Geyl. Over vooroordeelen en onwetendheid op het gebied der generatieleer.

²⁵) Ouder was nog wel het schenden van een taboe! Bij Pausanias lezen we, dat er ergens een meer bestond, waarin te visschen taboe was en dat een ieder, die dit verbod overtrad, in een visch werd veranderd.

herschiep de, voor den verliefden Apolloon vluchtende, Daphne in een laurier (lib. I v. 548/52). Ten slotte, wordt van den bekenden Prooteus verhaald, dat hij vergeefs aan de handen van Menelaos en zijn gezellen zocht te ontkomen door zich te veranderen in: een jongeling, een leeuw, een everzwijn, een slang, een stier, een steen, een boom, water en vuur (lib. VIII v. 722/7).

Nu was Prooteus een oude zeegod, en dus nauwverwant aan de Olympische herscheppers. Evenwel, volgens de magische wereldbeschouwing stonden de geheime krachten van het heelal aan een ieder ten dienste, die maar de rechte toovermiddelen kende. En daarom werden ook daemonen, tovenaars en heksen bekwaam geacht tot deze kunsten. In de Middeleeuwen was het met name de duivel, die daartoe diegenen in staat stelde, welke met hem een verbond hadden aangegaan. En zoo hooren we, dat een zekere Pierre Stefft door bemiddeling eener duivelin een gordel had ontvangen, welke den mensch in een wolf kon herscheppen²⁶⁾.

Van wolfsgordels is dikwerf sprake in de berichten uit lateren tijd over weerwolven. Zij waren gemaakt uit de huid van een terdoodgebrachten mensch, wiens booze geest immers in de gedaante van een wolf of van een hond de levenden placht te kwellen, òf uit wolfsleer. Soms waren zij nog voorzien van astrologische figuren en van een gesp met zeven of negen gaten²⁷⁾. De oudere gordels waren echter alleen een reep wolfshuid. En nog oorspronkelijker was het gebruik om zich te hullen in het vel van den wolf. Daardoor kwam toch volgens het volksgeloof over den drager de woeste gezindheid en de woedende honger, welke dit beest kenmerkten. Immers naar de magische leer participeert elk deel van een dier aan zijn wezen. Ook het vel was vol van het eigenaardig fluidum van den wolf en straalde daardoor diens eigenschappen af.

Verandering, vooral van de geestelijke geaardheid, kon mede volgen door het drinken van het, aan zielestof zoo rijke, bloed. Johan van Beverwijck deelde uit een boek van Weinrich mede, dat een jonge dochter, die kattenbloed als geneesmiddel tegen haar (hysterische) stuipen had gedronken, bijwijlen een „kattenaert” kreeg en ging miauwen, springen en loeren op muizen. Een ander, die varkensbloed had gebruikt, vrat zich zat aan slik!

Ook het eten van menschenvleesch bewerkte wel „verdielijking”. Pausanias schreef in de „Descriptio Graeciae” (lib. VIII c. 2), dat de Arkadische Lykaon een kind had geofferd op het altaar van Zeus Lykaios en met het bloed het altaar had besprenkeld. Toen zou hij zijn herschepen in een wolf. En sindsdien werd ieder, die op dit altaar een offer bracht, een wolf. Wanneer zoo'n ongelukkige behekste zich echter tien jaren lang wist te onthouden van menschenvleesch, kreeg

²⁶⁾ F. S. Knipscheer, Bijgeloof uit alle tijden, blz. 204.

²⁷⁾ L. A. J. W. Sloet, De dieren in het volksgeloof, blz. 53.

hij zijn oude gedaante terug. Maar degene, wien dit niet gelukte, bleef een beest. Ook latere geschiedenissen van weerwolven vermelden de funeste gevolgen van het genot van menschenvleesch.

De Arawaks, een Indianenstam uit het tropische woudgebied van Zuid-Amerika, zeggen, dat men kan veranderen in een tijger, een slang of een ander gevaarlijk dier door zich in te wrijven met het sap van den boom Kanaima, welke groeit in de savannahs²⁸⁾. Apuleius verhaalde in zijn „Metamorphoses”, hoe Pamphilè een vogel werd, nadat zij haar lijf had ingezalfd met een tooverzalf. De fantasie van het, gaarne griezelende, volk bouwde deze tooverzalven op uit allerlei weerzinwekkende bestanddeelen, als: het vleesch en de leelijke vleugels van den uil, het pantser van de Libysche schildpad, de lever van het vurige hert en wat dies meer zij (Ovidius). De wortels en kruiden waren echter wel in deze herscheppingszalven, gelijk ook in de heksenzalven der Middeleeuwen, de werkelijk aktieve elementen!

Toovergiften werden mede inwendig aangewend. Augustinus vertelde in „De civitate Dei” van Italiaansche herbergiersters, die aan argeloos reizigers vergiftigde kaas te eten gaven, waardoor dezen voor een tijdje trekdieren werden. Door het drinken van een tooverbier werden volgens Olaus Magnus (1555) lieden uit Pruisen, Lijf-land en Lithauen in den Kerstnacht tot wolven. De uitvinder van de camera obscura, Giovanni Battista della Porta (1536—1615) verklaarde, dat menschen na het gebruik van toovergiften zwembewegingen gingen maken als visschen, met de vleugels klaptten als ganzen en met het hoofd stootten, als waren zij ossen.

Naast de tooverkruiden, vaak ook tezamen met deze, werd de tooverspreuk toegepast. Het magische woord behoorde toch tot de machtigste middelen, waarover men beschikte! Hierdoor zoo dacht men, werd de geheime kracht in de dingen geaktiveerd²⁹⁾. In de Kalewala, de heel oude volksliederen der Finnen, dreigde Joukahainen dengene, die bang was om zich met hem te meten op het zwaard, tot zwijn te zullen zingen, d.w.z. door zijn tooverlied in een zwijn te veranderen. De „eeuwige tooverzanger” Wäinämöinen ontslipte aan de netten van Tuonis Sohn door zich te herscheppen in een slang, en Ilmarinen metamorphoseerde door zijn „krachtig gezang” zijn gade in een meeuw (Stoll).

Herscheppingskracht bezat ook het water. Een zekere Helleensche schrijver Euanthes deelde bij Plinius (Nat. Hist. lib. VIII c. 22) mede, dat in Arkadië de gewoonte had bestaan om een, door het lot aangewezen, lid van een aanzienlijk geslacht te leiden naar een meer in die landstreek. Te dier plaatse ontdeed deze mensch zich van zijn kleeren en hing die op aan een eik. Vervolgens zwom hij naar den overkant en verdween, tot een wolf herschapen, in de wildernis. Wan-

²⁸⁾ A. W. Nieuwenhuis, Principles of Indian medicine, in Janus 1924, p. 334.

²⁹⁾ W. Brede Kristensen, Het Leven uit den Dood, blz. 40/3.

neer Daphne, door Phoebus achtervolgd, uitgeput, aankomt bij den golvenden Peneüs, dan smeekt zij: „Vader! breng hulp, als uw water nog goddelijke kracht heeft en door verandering ontnem mij den vorm, die te zeer hem behaagde"! Een Lijflandsche sage verhaalde, dat ieder jaar op den Kerstnacht een schare van, den duivel toegedane, lieden, aangevoerd door een hinkenden knaap, over een stroom zwommen en dan werden tot wolven. En iets dergelijks werd aangaande de Iersche weerwolven bericht (Welcker). Op bepaalde tijden van het jaar, zoo lezen we bij Kruijt, verlaten de Indische „tijgermensen" hun dorpen en sluipen in de gedaante van tijgers door de bosschen naar de bewoonde streken. Komen zij op hun tocht aan een rivier, welke zij niet kunnen overzwemmen, dan veranderen zij zich in een man, die een vracht op het hoofd draagt, zoodat zij er uit zien als reizende handelaars, en vragen aan een voorbijkomenden prauwoerder om hen over te zetten. Aan den overkant aangekomen, worden zij dan weer tot tijgers ³⁰⁾.

Het water kon dus zoowel betooveren als onttooveren! Ook van de bovengenoemde Helleensche en Lijflandsche weerwolven werd verhaald, dat zij na een bepaalden tijd weerkeerden tot den toverstroom en in zijn water de menschelijke gedaante herkregen. Door het besprenkelen met wijwater genazen in Christelijke tijden de priesters de door den wolfduivel bezetenen. Een weerwolf uit het einde der zestiende eeuw bekende aan zijn rechter, dat hij, wanneer hij zich wentelde in bedauwd gras, zijn menschengestalte herwon. Dezelfde dauw, die in het verhaal uit den Bijbel Nebucadnezar een beest deed worden, reinigde dus hier van de daemonische smetstof! De dauw werd dan ook sinds Oud-Egyptische tijden als magisch wondermiddel geëerd. En ook nu nog is de dauw met name van bepaalde heilige dagen in Egypte, Bohemen, Vogtland, Montenegro een geliefd volksgeneesmiddel ³¹⁾.

Andere onttooveringsgebruiken waren: het ontfutselen en verbranden van den wolfspels, hetgeen echter niet kon geschieden zonder dat de lijder daarbij hevig leed. Verder: het, onder kneden en bestrijken van het lichaam, verwijderen van een toovervoorwerp, dat den mensch in het lijf was getooverd; of het reiken van een braakmiddel, dat de ziekteoorzaak in den vorm van een worm of slangetje deed uitbraken. Soms hielp het aanroepen bij den naam, waardoor de wolfsgeest bemerkte, dat hij was erkend en dus gevaar liep door tegentoever te worden gewekt. Gervasius van Tilbury (1211) verhaalde, dat een weerwolf door het verlies van een been weer werd tot een mensch. Het afsnijden van een lid was, gelijk men weet, een bekend zoenoffer! Wierp men den betooverde een ijzeren of stalen voorwerp over den

³⁰⁾ Ook de dronk uit een tooverbron kon metamorphoseeren. Zie M. Ninck, Die Bedeutung des Wassers im Kult und Leben der Alten, S. 156.

³¹⁾ Von Hovorka, Geist der Medizin, S. 245.

kop, dan barstte volgens het oude volksgeloof in Westphalen het vel van den kop kruisgewijze en de mensch kwam naakt te voorschijn (Sloet). Het ijzer is in vele streken der aarde sinds oude tijden in eere als een, aan de daemonen vijandige, stof: het harde metaal moet volgens de primitieve opvatting vol zijn van de eigenschap om weerstand te bieden en draagt deze weerstandskracht over op wien er mee in aanraking komt ³²⁾. Draaide, ten slotte, een weerwolf zich driemaal tegen de zon om, dan werd hij wederom tot mensch (Andree).

Het probleem, hoe de voorstelling van de gedaanteverwisseling van menschen in dieren mocht zijn ontstaan, heeft reeds vele onderzoekers beziggehouden, en vele zijn de verklaringen, welke werden gegeven. Zoo meende Wundt ³³⁾, dat toevallen en aanvallen van delirium de gedachte aan een varen van een dier-daemon in den mensch hadden doen opkomen. Evenwel zou dit wel de voorstelling van bezetenheid, maar niet die der gedaanteverwisseling kunnen verklaren! Een oude opvatting, welke reeds werd gevonden in „De civitate Dei” van Augustinus, luidde, dat de lijders slechts aan hallucinaties leden, of droomden, dat zij in een dier waren herschapen. Reeds in de Oudheid was blijkens de Alexipharmaca van Nikandros (ed. Lehrs, p. 149) bekend, dat dergelijke zinsbegoochelingen konden optreden na het gebruik van sommige vergiften, zoodat de therianthropie dan een gevolg zou wezen van vergiftiging. Ook na een hevige emotie, b.v. tengevolge van een aanval van wilde beesten op kinderen, kunnen emotioneelen zich gaan inbeelden, dat zij zelf in de gevaarlijke dieren waren gestoken geweest; en in de Middeleeuwen schijnt dit nog al eens te zijn voorgekomen. Carveth Read ³⁴⁾ dacht, dat het geloof in de gedaanteverwisseling allereerst was gewekt door sluwe medicijnmannen, die hun goedgeloovige medemenschen wisten te suggereeren, dat zij zich in dieren konden veranderen, en die ook wel door suggestie hun slachtoffers in den waan brachten, dat zij tot beesten waren be-tooverd. Evenwel bij dit alles mag niet worden vergeten, dat van iets slechts dan kan worden gedroomd of geijld, dat een voorstelling eerst dan bij een ander door suggestie kan worden opgewekt, wanneer de voorstelling reeds in het brein van den dromer of van den hypnotiseur bestond! Wat de, mede door Wundt met den herscheppingswaan in verband gebrachte, idee van den overgang bij het sterven van de psyche in een ziele-dier betreft, is te bedenken, dat de voorstelling eener psyche, welke bij den dood (in dit geval in den vorm van een dier) het lichaam zou verlaten, allerminst „primitief” is. Immers waarschijnlijk werd „in den beginne” het sterven gedacht als een „vertrek naar elders” van den ganschen persoon ³⁵⁾. De dierenmythen en sagen

³²⁾ S. Seligmann, Die magischen Heil- und Schutzmittel, S. 162.

³³⁾ Völkerpsychologie, Bd. IV A S. 485.

³⁴⁾ Man and his superstitions, p. 144.

³⁵⁾ W. H. R. Rivers, Psychology and Ethnology, p. 36/50.

aangaande gedaanteverwisseling, welke gewis in later tijd het geloof in de therianthropie hebben bevorderd en dikwerf den vorm van den herscheppingswaan blijken te hebben bepaald, gaan ook al uit van de mogelijkheid der metamorphose en kunnen derhalve niet tot verklaring van het ontstaan dezer voorstelling dienen.

De slotsom van al deze overwegingen moet dus luiden, dat, wil men den oorsprong der herscheppingsidee leeren kennen, terug dient te worden gegaan tot de eerste phase, waarin de metamorphose zich aan ons vertoont. En dan vermoed ik, dat de gedaanteverwisseling van mensch in dier „in den beginne” is geweest: diernabootsing. Op een afbeelding in het boek van Hermann Klaatsch, „Der Werdegang der Menschheit und die Entstehung der Kultur”, zien we een „ingeborenen Jäger aus Nupeland (West-Afrika) Hornrabens beschleichend”: de jager heeft den opgevulden hals en den kop van dezen vogel aan zijn voorhoofd bevestigd om aldus zijn prooi te verschalken. Teekeningen op rotswanden toonen ons de voorvaderen der Boshemmen, als struisvogels vermomd jagend op deze vogels³⁶⁾. Van de Indianen werd vermeld, dat zij, tot hert gemaskerd, jacht maakten op wolven; en de Oude Germanen beslopen, gehuld in berenhuid, deze wilde dieren. Blijkens de Helleensche sage over de verschalking van Prooteus door Menelaos was deze jachtlist ook bij de Praehellenen bekend. Terecht achtte dan ook Heilborn haar heel oud. Zij was niet anders dan de praktische toepassing van die „mimicry” waarvan de, door hen zoo goed gekende, levende natuur den primitieven staaltjes te over bood. En daarom lag zij ook geheel in zijn geestelijke lijn: door de waarneming van dingen en verschijnselen uit het natuurleven om hem heen, nemen we toch aan, is de Oermensch tot zijn eerste vondsten gekomen³⁷⁾.

Uit het jachtleven mag de maskerade tot dieren zijn overgegaan in de nachtelijke dansen, welke soms waren spelen der primitieven³⁸⁾, maar toch wel allereerst behoorden tot den kultus. De in Skythië levende Neuroi, van wie Hèrodotos verhaalde, dat zij ieder jaar enkele dagen wolven werden, hadden dan gewis hun „wolvenfeest”. Dergelijke dierfeesten bestaan ook nu nog bij de Siberische volken³⁹⁾. De ethnologen verhalen van godsdienstige dansen bij de volken uit de Andes, waarbij de dansers den beer- of vosgod Nencatacoa verbeelden. Op het vaatwerk uit de, oudere, Trujillobeschaving in Peru zien we dansende lieden, die allerlei dieren, herten, vossen, vleermuizen, uilen enz., voorstellen. Bij den „eendendans” der Maidu dragen de deelnemers een hoofdnet, met dons bedekt, en bootsen het gesnater dier

³⁶⁾ Buschan, Völkerkunde, Bd. I S. 605.

³⁷⁾ M. Verworn, Die Entwicklung des menschl. Geistes, S. 35; W. Wundt, Elemente der Völkerpsychologie, S. 28.

³⁸⁾ Ch. Darwin, Reis om de wereld, blz. 366.

³⁹⁾ Georg Nioradze, Der Schamanismus bei den sibirischen Völkern, S. 39/42.

vogels na. En bij al deze dingen hebben we niet met een eenvoudige verkleedpartij te doen, maar het masker en het maskerkleed hebben een mystieke beteekenis! De emotioneele natuurmensch gevoelt zich in het masker vol worden van den geest van het dier, of liever van den dier-daemon, welken hij uitbeeldt. Bij zijn geestesstaat, waarin het bewustzijn van subjekt en objekt nog weinig is ontwikkeld, bij het geringe verschil, dat er voor hem bestaat tusschen mensch en dier en plant, — immers allen bezielde door éénzelfde „zielestof“! — is het hem licht zich met andere levende wezens te identificeeren⁴⁰⁾. En zoo verliest de natuurmensch zich bij zijn kultus totaal in zijn rol en voelt hij zich geestelijk en lichamelijk worden tot het vereerde dier.

En deze metamorphose is voor hem geen afdaling tot het bestiale, maar een verheffing! Het is voor den modernen mensch niet zoo heel gemakkelijk zich in te denken in de wijze, waarop de primitieve de dierenwereld ziet en wel moet zien. Levend onder dieren als één der hunnen, gevoelt hij zich tegenover vele zijner medeschepselen physiek eer minder- dan meerwaardig. Hij erkent bij hen zóó vele nuttige en begeerlijke aangeboren eigenschappen, welke hij zelf mist, dat hij hen vaak om hun vermogens benijdt. Hij weet zich verder van hen afhankelijk voor zijn leeftocht en zij leveren hem in hun beenderen, in hun tanden, in hun klauwen zijn wapenen voor den strijd om het bestaan. Daarom begrijpt hij zich tot dank aan hen verplicht; en hij bidt hun, in zijn naïeviteit, om hem niet te willen onthouden, hetgeen hij zoozeer behoeft! Zoo zijn voor den natuurmensch de dieren geworden tot zijn weldoeners, zijn verlossers uit den nood, zijn bringers van „Kulturgüter“. Maar hij ziet in hen ook beheerschers van natuurverschijnselen! Bij zijn veronderstelling, dat „na iets“ ook is „door iets“, schijnen de dieren hem niet alleen aankondigers van wat staat te gebeuren, maar hangt het komende zelf van hen af. De gevederde bode van den dageraad doet de zon opgaan en schenkt daardoor warmte en kracht⁴¹⁾! De stormvogel, verschijnend vóór den storm, verwekt de orkaan! De lentebode komt niet alleen in den aanvang der lente, maar de komst der lente is van hem afhankelijk! Aldus worden de dieren voor den natuurmensch, in zijn eenvoud, tot machten in de wereld, tot zijn eerste objekten van vereering. En het schijnt hem het hoogste goed om opgenomen te worden in hun gemeenschap.

In den dierkultus vinden we derhalve de therianthropie in haar hoogsten vorm. Daarna gaat het met de gedaanteverwisseling immer meer bergafwaarts! De zwarte magie der tovenaars, die hun slachtoffers uit haat en nijd omtooveren in beesten, bedoelt daarmee allesbehalve een verheffing. In de geheime genootschappen van West-Afrika worden de inboorlingen door het heimelijk reiken van een

⁴⁰⁾ Rich. Thurnwald, Ethnol. Stud. an Südseevölkern, gec. door Beth, l.c. 175.

⁴¹⁾ Van Ossenbruggen bij Van Eerde, Inl. tot de volkenk. van Ned.-Indië, blz. 108.

tooverdrank tot „luipaardmensen”, gevreesde wezens voor hun stamgenooten, die zich wel machteloos gevoelen tegenover hun daemionische bezetenheid, maar hen niet meer vereeren om hun goddelijke tooverkracht ⁴²⁾). De opname in de dierenwereld wordt door deze natuurvölker noch verlangd, noch gewaardeerd!

Ten slotte wekt de, tot zwarte kunst vervallen, magie verzet bij een gemeenschap, welke in haar rustigen arbeid niet door „duivelsstreken” wenscht te worden gestoord en belemmerd, en de lykanthropos wordt in de meening zijner medemenschen een zondaar jegens God. Daarom behoort bij deze phase het „godsoordeel” ter ontmaskering van den schuldigen mensch. In Europa werd daartoe in vroeger tijden o.a. aangewend de bekende „waterproef”. In Oost-Indië wordt den verdachte bevolen den middelvinger een oogenblik te steken in kokende hars of in kokend water. Is de vingertop ongeschonden gebleven, dan is hij onschuldig; is deze echter ontstoken, dan is zijn schuld gebleken. Zonder uitzondering, zegt Kruijt, wordt de zondig bevondene gedood.

Den overgang tot het pathologische vormt de therianthropie door vergiftiging. Bekend is, dat de primitieve mensch in zijn moeitevol leven van iederen dag behoefte blijkt te hebben gevoeld om bijwijlen uit de wereld van zorg en nood te vluchten in een geestesstaat, waarin alles blijder en kleuriger werd gezien en vergetelheid werd gevonden. En deze behoefte heeft geleid tot het zoeken van tooverkruiden, van „godendranken”, welke omhoog voerden naar hooger regionen en den mensch vervulden van magisch fluidum ⁴³⁾). Onder deze waren het meest in eere de Solaneeën, een zeer giftige plantenfamilie, waartoe behooren de dolle kers, het bilzenkruid, de doornappel en de alruin. Zij deden de vergiftigden ook wanen, dat zij in een dier, een kat, een wolf, een haas, een uil, een gans herschapen waren. Dikwerf mag zeker autosuggestie tot dezen specialen vorm van hallucinaties hebben gevoerd, wijl toch immers de inhoud der droombeelden allereerst wordt bepaald door de verwachting van het effect, dat de tooverdrank zal hebben. Maar men heeft toch mede waargenomen, dat ook wie zich niet juist op zulk een zinsbegoocheling had ingesteld, onder den invloed van deze giften zich ging gedragen als een beest ⁴⁴⁾). Het gevoel van te zweven, dat met name bij vergiftiging door dolle kers pleegt op te treden, mag ook tot de voorstelling van in een vogel te zijn gemetamorphoseerd hebben medegewerkt.

Als ziekte vinden we den herscheppingswaan het eerst genoemd in de werken der Helleensche artsen. In het Hippokratische boek „Over

⁴²⁾ Zie Alb. Schweitzer, Opnieuw naar Lambarene, blz. 45; O. Leroy, *La raison primitive*, p. 163/80.

⁴³⁾ J. G. Frazer, *The Belief in Immortality*, vol. II p. 78.

⁴⁴⁾ Lewin-Gidon, *Les Paradis artificiels*, p. 161.

de heilige ziekte" werd gesproken van menschen, die hinnikten als het, aan Poseidoon gewijde, paard of blaatten gelijk de geit, het heilige dier van den herdersgod Pan. En ongetwijfeld hield de schrijver deze bezetenen voor lijdens aan een ziekte van de hersenen, voor waanzinnigen. Een fragment uit een werk van Marcellus uit Side, een arts uit den tijd van Marcus Aurelius, handelt over den wolfsmensch, die volgens Marcellus was een lijder aan „melancholie⁴⁶⁾”. Bij deze krankte, zoo lezen we, zwierven de lijdens in nachtelijke uren op eenzame begraafplaatsen rond, gebarend en huilend als wolven. Gelijk de hyena's en jakhalzen trachtten zij de lijken in de pasgedolven graven te schenden. Zij waren bleek van gelaat, hun blik was kwijnend, hun oogen stonden hol en traanden niet. Ook mond en tong waren droog, wijl geen speeksel werd afgescheiden. Dientengevolge hadden de kranken grooten dorst. Aan de onderbeenen hadden zij zweren, die niet genazen en gevolgen waren van kwetsuren, welke zij op hun nachtelijke tochten opdeden. Ten slotte, deelde Alexandros uit Tralleis, een encyklopaedist uit de zesde eeuw na Chr., mede, dat sommige „melancholici” waanden in een haan te zijn herschapen en wilden kraaien als deze vogel. Anderen dachten een nachtegaal te wezen en beweenden den verloren Itys. Terwijl een derde kategorie geloofde een gans te zijn geworden.

Dat deze vormen van delirium-metamorphose blijkbaar in de Oudheid niet al te zelden voorkwamen, was gewis het gevolg eensdeels van het volksgeloof en de vereering van aardgeesten, anderdeels van de mythen dier dagen. Groote zwarte honden met vurige, in het duister lichtende oogen, de in holen levende jakhalzen, de in den nacht huilende wolven werden door de Grieken geacht in nauwe betrekking te staan tot de chtonische geesten. In Februari, de maand van het „pottenfeest”, waarop men potten met peulvruchten gereed placht te zetten als offers aan den chtonischen Hermès en aan de zielen der afgestorvenen, kwamen ook de booze geesten der dooden uit hun graven en bedreigden rondzwerfend in de gedaante van honden, de levenden met waanzin, ziekte en dood. En de aantekening van Alexandros uit Tralleis, dat enkele „melancholici” om den verloren Itys treurden en zich derhalve lotgenooten waanden van de, in een nachtegaal herschapene, Prokné, toont aan, dat volgens dezen antieken arts zulke lijderessen zich inbeeldden, dat bij haar persoon zich had voltrokken, hetgeen in de, haar van jongs af bekende, herscheppingsmythen placht te geschieden. Ten slotte wijzen de mededeelingen van leeken, b.v. van den dichter Euripidès in de „Bakchantes”, aangaande den waanzin der Mainades, der goddronken vereersters van Bakchos, die zich in katten, reeën, panters, altemaal aan den god gewijde dieren,

⁴⁶⁾ Het fragment is te vinden in het pseudo-Galeensche boek „De atra bile” en in de verzamelwerken van Oreibasios, Aëtios, Paulos Aegineta en Actuarius.

herschapen waanden, dat het metamorphose-delirium in die tijden was wat we noemen: *paranoia religiosa* ⁴⁶⁾.

Voor de Middeleeuwen kon natuurlijk de herscheppingswaan niet meer zijn een godsdienstige bezetenheid, wijl immers de gedaanteverwisseling niet meer aan God, maar aan den duivel werd geweten. Het Heidensche geloof was geworden tot bijgeloof. En wat eens was een religieuze verheffing van entheastikoi werd nu een zonde van satanskinderen, die moesten worden vervolgd en uitgeroeid, niet alleen ter wille van de gemeenschap, maar bovenal omdat zij gehaat waren bij God. Evenwel vaker dan zondaren waren deze bezetenen krankten van ziel! Dit blijkt immers duidelijk uit de berichten, welke over hen tot ons zijn gekomen ⁴⁷⁾. Als één uit vele noemen we hier de historie der „weerwolven”, die in 1521 te Besançon werden gegrepen en voor den inquisiteur van Dyon werden gevoerd. Zij zouden jaren lang in de bosschen, verre van de menschen, hebben geleefd. En zij beleden aan hun rechter, dat zij met wolvinnen hadden verkeerd en kinderen hadden verscheurd. Het waren klaarblijkelijk arme zielskranken ⁴⁸⁾! Bekend is ook het verhaal van Wiër in „De praestigiis daemonum” (lib. IV c. 23) over dien boer uit de omstreken van Padua, die zich inbeeldde, dat hij een wolf was, en verklaarde, dat hij vaak menschen op het veld had aangevallen. Ook nadat men hem had gevangen, hield hij nog immer zijn beweringen vol. En toen hem werd voorgehouden, dat hij er toch uitzag als een mensch, antwoordde de ongelukkige, dat zijn huid ten binnenste buiten was gekeerd en de wolfsharen inwendig stonden! Om te zien, of dit waar was, hadden zijn dorpsgenooten hem daarop gestroopt! En aldus kwam de krankzinnige aan zijn einde.

Deze laatstgenoemde veronderstelling, dat bij den weerwolf met menschelijke gedaante de haren binnenwaarts waren gesteld, blijkt in die dagen nog al eens te zijn geuit en zou in verband hebben gestaan met het Bijbelwoord: „Van binnen zijn zij grijpende wolven” (Knipscheer). Ook zelfbeschuldigingen kwamen toenmaals vaak voor. Bij de, reeds genoemde, „weerwolven-epidemie” in de Zwitsersche Jura zouden meermalen vrouwen na aanvallen van de, toen in die streken niet zeldzame, wolven op kinderen in haar, door den schrik verwekten, hallucinatoiren staat hebben verklaard, dat zij in die wolven gestoken waren geweest. Na veel geruchtmakende gebeurtenissen zijn dergelijke zelfaanklachten door psychopathen niets ongewoons! In sommige gevallen moge ook vergiftiging door Solaneeën den „zondewaan” hebben verwekt ⁴⁹⁾.

⁴⁶⁾ Erwin Rohde, *Psyche*, Bd. II §. 19 en mijn boek „*Psyche's Lijden*” blz. 99/100, 153/6.

⁴⁷⁾ *Literatuur bij Welcker*, l.c. S. 180/1.

⁴⁸⁾ Vgl. ook O. van der Haer, *La superstition des campagnards*, p. 100.

⁴⁹⁾ Lewin-Gidon, l.c. p. 157.

De moderne psychiatrie heeft vele geestesziekten begrepen als een proces van „afbouw” (in de beteekenis van afbreking) van het, in den loop der ontwikkeling opgebouwde, geestesleven. Daarbij komen dan strevingen en neigingen bloot, welke eens het zieleven onzer voorvaderen bepaalden. Wat anders moeilijk verklaarbaar is in het leven der zieke ziel, wordt begrijpelijk, wanneer het wordt erkend als een terugvallen in een vroegere phase van de geestelijke ontwikkeling. Natuurlijk niet zóó: dat de zieke van geest weer een primitieve zou worden! Maar wel: dat door het zich opnieuw doen gelden der primitieve tendenzen de geestelijke stroom gaat loopen in oude banen.

Freud heeft in „Totem und Tabu” gewezen op de verrassende overeenstemming tusschen bepaalde ideeën der natuurlvolken en bepaalde voorstellingen der neurotici. En Alfred Storch heeft in „Das archaisch-primitive Erleben und Denken der Schizophrenen” deze gedachte voor de schizofrenie uitgewerkt. Daarbij deelde hij ook de ziektegeschiedenis mede van een lijderes, die zich bijwijlen een dier: een paard, een hen of een visch, gevoelde en dan het besef van haar mensch-zijn had verloren. Hier zien we dus als ziekelijk verschijnsel terug diezelfde identificatie met een dier, datzelfde zich gansch verliezen in een ander levend wezen, dat de primitieve bij zijn dierkultus ervoer als een religieuze verheffing. En wanneer de bekende „Madeleine” van Pierre Janet in haar zondewaan zich een beest gevoelde of klaagde, dat de duivel in de gedaante van een vlieg in haar hoofd trachtte te dringen ⁵⁰⁾, dan erkennen we daarin een negatief-ziekelijk tegenstuk van het primitieve beleven in de ekstase.

Zoo hebben we dus gezien, dat hetgeen eens bij den natuurmensch was een redelijk-praktische handeling: de maskerade bij de jacht, in den dierkultus zich verhief tot een ekstatisch verzinken in het wezen van den dier-god, en dan daar, waar de magie werd tot zwarte kunst, wederom afdaalde tot een zich behekst en verdierlijkt gevoelen, om ten slotte te worden tot een metamorphose-delirium bij zieken van ziel! In dit licht kreeg, naar ik hoop, het bekende verschijnsel van den herscheppingswaan een nog grootere belangwekkendheid, dan het tevoren reeds bezat.

⁵⁰⁾ Pierre Janet, De l'angoisse à l'extase, p. 174, 168.